

SHUKUR SA'DULLA IJODIGA XOS XUSUSIYATLAR

Ibrohimova Gulchiroy Asqarali qizi

Farg'ona davlat universiteti

1-kurs tayanch doktoranti

ibroximovziyodillo89@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada o'zbek bolalar adabiyotiga xos xususiyatlar Shakur Sa'dulla ijodi tahlil asosida ochib berilgan. Shukur Sa'dullaning "Yoriltosh" ertagi tadqiqi asosida adib ijodiga xos xarakterli xususiyatlar yoritilgan.

Abstract. The article reveals the characteristics of Uzbek children's literature based on the analysis of Shakur Sa'dulla's work. Based on the study of Shakur Sa'dulla's fairy tale "Yoriltash", the characteristic features of the writer's work are highlighted.

Аннотация. В статье раскрываются особенности узбекской детской литературы на основе анализа творчества Шукура Саъдуллы. На основе изучения сказки Шукура Саъдуллы «Ёрилташ» выделяются характерные черты творчества писателя.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, obraz, folklor stilisatsiyasi, motiv, syujet.

Keywords: children's literature, image, folklore stylization, motif, plot.

Ключевые слова: детская литература, образ, фольклорная стилизация, мотив, сюжет.

Shukur Sa'dulla bolalar adabiyoti yo'nalishida barakali ijod qilgan ijodkorlardan biri. Ijodkor bolalar uchun deyarli barcha janrlarda asarlar yaratdi: ertak, she'r, qissa, drama va hokazo. Eng ahamiyatli jihati, yozuvchi bunda folklor manbalariga murojaat qildi. Qadimiy, boy merosimizni bolalar ongiga singdirishga

hissa qo'shdi. Folklor asarlaridagi oddiylik, ohangdorlik, yorqin obrazlar Shukur Sa'dulla ijodiga ko'rk berdi. Bular ijodkorning "Ayyor chumchuq", "Uch ayiq", "Ari bilan qaldirg'och", "No'xot polvon", "Ikki donishmand", "Yalqov ayiqcha" ertaklarida yaqqol ko'rinadi. Xususan, ijodkorning xalq og'zaki ijodining mashxur ertaklaridan "Yoriltosh" ertagini qayta ishlab ertak-pyesaga aylantirib bolalar dramaturgiyasi rivojiga ham sezilarli hissa qo'shdi. "Asar birgina "Yoriltosh" ertagi syujetini stilizatsiya qilish asosidagina emas, balki shu ertakda tasvirlangan o'gaylik motivlariga hamohang bo'lgan boshqa bir qancha xalq ertaklaridan ijodiy ilhomlanish va ta'sirlanish negizida yozilgan. Dramaturg uni uch marta qayta ishlab, o'zbek bolalar dramaturgiyasining yorqin namunasiga aylantira oldi."¹ Ushbu ertak-dramaga asos bo'lgan "Yoriltosh" ertagi asosan nasriy shaklda bo'lgan bo'lsa, ushbu asar she'riy shaklda yozilgan. Ikkisi ham an'anaviy boshlanma bilan boshlanadi: "Bor ekanda yoq ekan..." Ammo ertakdan farqli o'laroq, ushbu ertak-drama dramaga xos bo'lgan elementlar, xususan dramatiklik, dialoqlarning ko'pligi, voqealarning shiddati bilan farq qiladi. Bundan tashqari, ikki asar o'zaro voqealar rivojida, o'ziga xos detallari bilan ham o'zaro farq qiladi. Xususan, xalq og'zaki ijodi namunasida Gulnora singlisidan o'zining to'yi bo'lishi haqida eshitib uydan ketib qolsa, Shukur Sa'dullaning asarida Gulnora o'gay akasiga turmushga chiqayotgani haqida to'yi kuni dugonalari, to'yga kelgan yaqinlaridan eshitadi. Bu esa asarni yanada shiddatli rivojlanishiga yordam beradi. Shukur Sa'dullaning "Yoriltosh"ida syujet to'g'ridan to'g'ri Gulnoraning qo'shiq aytishi bilan boshlanadi:

Erkin-erkin yursam men,

Davr-u, davron sursam men,

¹ Jamilova B. O'zbek bolalar adabiyoti. – Toshkent: "Noshir" nashriyoti, 2019. – B.51-52.

Baxtli kunlar ko'rsam men,

Qandi-novvot so'rsam men.

Ko'rinib turibdiki, qiz erkinlikni, baxtni orzu qilmoqda. Unda ezgulikka tashnalik shundoq ko'rinib turibdi. Ammo shu payt o'gay onaning qarg'ishi uni to'xtatadi. Bu esa o'quvchini avval boshdanoq asar ichiga kirib ketishiga, yaxshi-yomonni tezroq farqlashiga yordam beradi. Yozuvchi o'gay ona tilidan aytilgan: "Og'zingdan qoning kelgur, Gulnor", "unnuqqur", "ovqat desa qani-qani-yu, ish desa Samarqanddan top", "qaqqillamay, qorang o'chsin". "osmonga chiqsang oyog'ingdan..." kabi so'zlari orqali o'gay onaning ichki portretini ham chizib beradi. "Pyasalar" kitobida bu ertak dramaning yozilgan yili 1937-1938-yillar deb ko'rsatilgan. Shuning o'ziyoq "Yoriltosh"ning ramziy ma'no kasb etishi anglashiladi. Biz bilamizki, bu yillar millatimiz tarixida eng qirg'inbarot, yalpi qatag'onlik davri sifatida achchiq xotira bo'lib qolgan. E'tibor berilsa, ertak dramada asosan ozodlik, erkinlik haqida ko'p kuylanadi. Yana Gulnoraning tilidan tog'-u toshlarga nido qilinadi. O'gay ona va akaning yovuz qiyofalarga kirib opasingillarga kun bermay, yovuzlik qilishi o'sha yillar fojealarini esga soladi."² Demakki, ushbu asarda ham xalq og'zaki ijodiga xos bo'lgan xalq dardini kuylash, xalq orzusini o'zida namoyon etish kuchli. Bunday yetim qiz Gulnora o'sha davr oddiy odamlarining tipik vakili bo'lib, uning toshdan boshqa yordam beradigan hech kimi yo'qligi esa o'sha davr holatini ko'rsatadi. Asar oxirida esa zolim podshoning o'lishi va yurtga Gulnoraning egalik qilishi esa mehnatkash xalqning orzu-umidlarining ro'yobga chiqishi edi.

Yillar o'tar yillardan asr yaralar,

Dengizlarda qo'zgalar zo'r po'rtanalar,

² Jamilova B. O'zbek bolalar adabiyoti. – Toshkent: "Noshir" nashriyoti, 2019. – B-64.

Shunda bitar haqsizlik, zulm umrbod,
Inson yashar tenglikda, xursand, erkin, shod.

Ushbu asarda ham barcha o'zbek ertaklariga xos o'gaylik motivlari bo'rtib ko'rinadi. Ya'ni, o'gay ona yovuz, u bechora qizni xo'rlaydi, mehnat qildiradi, ayovsiz azoblar beradi. Qiz esa bechora, sodda, ezilishga mahkum. Asarda detallar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, marjon detali-onasidan qolgan qizga yo'l ko'rsatadi, tilga kirib gapiradi. Tosh detali- qiz uning ichiga kirib yashirinadi. U bilan gaplashadi. Tosh xuddi jonlidek tasvirlanib, ertakda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, toshga qarata aytilgan qo'shiq ham asarda muhim vazifa bajaradi:

Ey xarsangtosh, xarsangtosh-a

Xo'rlanganman ko'zda yosh-a

Yorilgin

Men senga yo'ldosh, yo'ldosh-a.

Ertakdan farqli o'laroq ushbu asarida yozuvchi O'gay ona obraziga ko'proq vazifa yuklaydi. Ya'ni u asarning oxirigacha Gulnoraga yomonlik qiladi. Uni tinch qo'ymaydi. Ya'na e'tiborli jihati shundaki, yozuvchi ayollarni erkaklardan ko'ra aqlliyoq va ayyorroq qilib ko'rsatadi. Ya'ni, hamma ishlarning boshida asosan ayollar turadi. Gulnoraning otasi ham, akasi, ham, hatto shoh ham keying darajali obrazlar. Ularning barchasi ayollarga ergashadi. Aslida buning tagida hayot haqiqati bo'lib, oila, mamlakatda ayollar qanchalar muhimligini, ular tufayli oilalar qanday birdam bo'lishi, yohud parokanda bo'lishi ko'rsatib berilgan. O'gay

onaning bir baxtli oilani yo‘q qilib yuborishi, Bekoyimning shohning avlodlarini yo‘q qilishga urinishi misolida.

Bunda nafaqat ayolning kuchi, balki dardi ham ochiq ko‘rsatilgan. Xususan, qizlarning Gulnora bilan aytgan o‘lanlari bunga misoldir:

Hay-hay o‘lan, jon o‘lan, mis panjara,

Har jafoga ko‘nadi qiz bechora.

Bundan tashqari, ijodkor asarni qayta ishlashda aruz vaznidan ham o‘rinli foydalanganini ko‘ramiz. Gulnoraning tog‘u toshlarda akasi va o‘gay onasidan qochib yurib aytgan g‘azali juda ta’sirlidir:

Zulm ila tushdi boshimga jafo, ey do‘stlarim,

Ayriliqqa yo‘lni soldim, za‘farondir yuzlarim.

Ertak-dramada barcha xalq og‘zaki ertaklariga xos bo‘lgan sehr-jodu motividan keng foydalaniladi. Xususan, toshning sehrli bo‘lishi, o‘gay onaning Parixonga, yalmog‘izga aylanishi, sehrli buloq suvlari, Oyxonning kiyikka aylanishi kabi. Asardagi o‘gay aka va ona demonologik obraz bo‘lib, ular turli xil shakllarga kira oladi. Bularning barchasi bolalarning diqqatini ushlab qolishga, asarni yanada qiziqarli qilishga yordam beradi.

Shukur Sa’dulla barcha asarlari kabi ushbu ertak-dramasiga ham milliy qadriyatlarimiz, an’analarimizni singdirib yuboradi. Gulnora va dugonalarining lapar aytishlari, o‘lanlar, asar davomidagi Gulnoraning bolalariga aytgan ertaklari shular jumlasidandir. Asarda xalqimizda mavjud bo‘lgan har xil irim-sirimlar ham tilga olinadi. O‘gay ona tilidan: “Osmonda oy tutilishi yomon alomat” deyiladi. Buning tub zaminida esa qadimgi ajdodlarimizning oy tutilish jarayonini tushunmay qo‘rqqanliklari, hatto do‘mbira, har xil idishlarni urib, baloni daf etmoqchi bo‘lganliklari, buni yomonlik alomati, yovuz ruhlar ishi deya tushunganliklari yotadi.

Asar tarbiyaviy jihatlariga ham boy bo'lib, opa-singil Gulnora va Oymomoning o'zaro mehri orqali aslida opa-singillar qanday bo'lishi ko'rsatilsa, kattalarning gapiga quloq solmay, o'zboshimchalik qilish yomon oqibatlarga olib kelishi Oymomoning opasining so'zlariga quloq solmay buloq suvidan ichib qo'yib, kiyikka aylanib qolgani orqali ko'rsatib beriladi.

Shukur Sa'dulla asarda xalqimizda qadimdan hayit bayrami-yu, turli tadbir, duolarda qo'llaniladigan aytimlardan ham keng foydalanadi. Xususan, Parixon qiyofasiga kirib olgan o'gay ona tilidan aytilgan ushbu misralar bunga misoldir:

Uzoq eldan keldik biz eshigingizga

Hudoyim o'g'il bersin, beshigingizga-otaning qosh.

Xulosa qilib aytganda, Shukur Sa'dullaning "Yoriltosh" ertak- pyesasi nafaqat sahnaga moslanganligi bilan, balki badiiy pishiqligi, tarbiyaviy jihati bilan, xalq og'zaki merosini o'zida mujassam etgani bilan ham ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jamilova B. O'zbek bolalar adabiyoti. – Toshkent: "Noshir" nashriyoti, 2019.
2. Safarov O., Jamilova B. Bolalar adabiyoti. – Buxoro: "Durdona" nashriyoti, 2019.
3. Shukur Sa'dulla. Pyesalar. – Toshkent, 1959.
4. Jumaboyev M. O'zbek bolalar adabiyoti. – Toshkent: O'zbekiston, 2001.